

JOVAN SPLAVIĆ »PONOVLJEN«

Pedesetih godina prošlog stoljeća, ako se dobro sjećam, u nekomu se od beogradskih glasila pojavio članak o »srpskom Dubrovniku«. Na tu su provokaciju učenici starijih razreda Državne klasične gimnazije u Splitu odgovorili u mjesnom dnevniku »Slobodna Dalmacija«. ¹ Vjerojatno je tada među nama splitskim srednjoškolcima kolala pitailica: »Znaš li tko je Jovan Splavić?« – »Nemam pojma!« Dosjetka se, naime, odnosila na Ivana Gundulića, »posrbljenog« u Jovan (Ivo) i Splavić (prema imenici »splav«). Na toj su spoznajnoj razini opravdanja g. akademika Mira Vuksanovića, glavnog urednika knjižnice Matice srpske u Novom Sadu (Deset vekova srpske književnosti), i urednika g. Milosavljevića (Hiljada srpskih knjiga), za uvrštavanje Marina Držića i Ivana Gundulića u tu ediciju. Ne začuđuje samo tendencioznost takvih »znanstvenih« tumačenja, nego i krajnja neukost perjanika srpske filologije

---

¹ Sjećanje me nije iznevjerilo. Naprotiv dobilo je i javnu pismenu potvrdu. Odgovor, vrlo dobro i kratko sročeni, objavljen je u »Slobodnoj Dalmaciji« u broju od 17. veljače 1953. Sporni tekst tiskala je beogradska »Republika« 10. veljače iste godine, a potpisao ga je Antonije Farčić. Usp. »Splitski klasičari 1933. o srpskom otimanju«, »Hrvatsko slovo«, Zagreb, 25. studenoga 2011., str. 29. Taj je članak u »Hrvatskom slovu« napisao jedan od tih klasičara, koji je želio ostati anonimni (?). Uzgređice budi rečeno, na istovrsne recentne provokacije ostadoše nijemi ne samo splitski klasičari i njihovi srednjoškolski profesori, nego i sveučilišne ustanove iz tog grada. Splitski su se književnoslovci privatno, znam, zgražali, ali javno utonuše u *silentium silentiorum*.

je. Tendencijom posvajanja, prisvajanja, prisajedinjavanja »dubrovačko-dalmatinske«, »dalmatinsko-dubrovačke«, »primorske« književnosti pozabavio sam se u radu »Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine« iz dopreporodnog razdoblja u časopisu »Forum« (br. 4-9, 2004), jer sam slutio da će ona opet eskalirati, ali ne toliko koliko pokazuje rečeni potez Matice srpske pod patronatom Srpske akademije nauke i umetnosti. Topnička priprava i kruženje zrakoplova srpske filologije počeli su opet, a baza im je u tezi austrijskog zeta Vuka Stefanovića Karadžića: »Srbi svi i svuda« (gdje se govori štokavski), samo što je njegov jezični pansrbizam s vremenom progredirao u trajan nacionalni, da ne velim, imperijalni pansrbizam prema Hrvatima i njihovim zemljama. Gospodin Vuksanović otpovrće na prosvjed Ministarstva kulture Republike Hrvatske tvrdeći da je dubrovačka književnost »zajedničko naslijeđe starijih narodnih govora, odnosno štokavskog narječja kao osnove suvremenog srpskog jezika«. ² Ta je tvrdnja lako oboriva faktografska besmislica.

U moderni hrvatski književni jezik, prihvaćen u XIX. stoljeću, prvo, novoštokavština je uvedena nekoliko desetljeća ranije nego u srpski. ³ Gajeva *Kratka osnova horvat-*

---

² Usp. »Ni Držić ni Gundulić nisu srpski pisci i ne mogu to biti« anketa Sandre Viktorije Katunarić, »Vjesnik«, 20. travnja 2011.

³ Kao diferentna jezična opcija štokavština je (ikavska) u javnom optjecaju već u službenim glasilima francuske uprave (»Kraljski Dalmatin«, 1806.-1810., »Telegraf službenički«, 1811). Ijekavskom štokavštinom služio se u prvomu svesku mladenačkoga enciklopedističkog djela *Dogadajji svijeta* (Beč, 1792) Emir Danijel Bogdanić Slavonac podrijetlom iz Virovitice. Vuk Stefanović Karadžić imao je tada 5 godina i živio u srbijanskom rodnom selu Tršići. Bogdanić je bio rano sazreli znanstvenik (matematičar, zvjezdoznanac), poznat u austrijskoj stručnoj javnosti (usp. Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske, 1771-1939*, Zagreb 1962., str. 60-61).

sko-slavenskoga pravopisanja (1830) i njezina primjena u »Danici« (1835) prethode primjeni Vukove reforme i njezinom manifestu *Rat za srpski jezik i pravopis* (1847) Đure Daničića. Srbobranitelji u okviru Austrijske carevine izborili su se da se službeni zakoni i propisi objavljuju na njihovom crkvenoslavenskom jeziku, odvojeno od štokavske ilirske inačice. Najučeniji Srbin tog vremena, klasicistički pjesnik Lukijan Mušicki, umro 1837., izražava se na crkvenoslavenskom, ruskoslavenskom, srpskoslavenskom, kako se već zvao srpski idiom, što je bjelodano iz njegovih višesveščanih sabranih stihova (*Stihotvorenje*, 1858-1848), Uostalom, »otac moderne srpske nacije«, Ilija Garašanin svoje glasovito *Načertanije* (1844), program srpske državne osvajačke politike, piše, kako već i naslov svjedoči, na tom idiomu, ne pak na štokavštini. No, u književnosti u užem smislu Karadžićeva reforma izvojštila je pobjedu tekar u *Pesmama* Branka Radičevića, klasičnoj zbirci srpskog romantizma, ali je ta zbirka tiskana 1847. Do tada, 1840-1846., bilježimo čitav niz klasičnih djela hrvatskog romantizma: drama Ivana Kukuljevića, *Juran i Sofija*, izvedena je 1840., iste godine kada je Stanko Vraz okupio u zbirku *Đulabije*, nakon kojih slijedi spjev Ane Vidović *Stanko i Anka* (1841); 1842. pojavila se Demetrova poema *Grobničko polje* i putopis Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu*; auktor *Grobničkog polja* 1844. objavljuje tragediju *Teuta*, njegov šurjak Ivan Mažuranić 1846. slavni ep *Smrt Smail-age Čengića* kao i Petar Preradović prvu zbirku pjesama *Pervenci*. Ni 1845. nije ostala bez velikog književnog događaja s *Putositnicama* Antuna Nemčića, najboljom prozom iz prve faze hrvatskog romantizma. Dakle, do Radičevićevih *Pesama* iz 1847. hrvatska je literatura višesžanrovski organizirana na jeziku kojemu je podloga štokavština. Dakle, usprkos tim nadnevcima i činjenicama, g. Vuksanović govori o zajedničkoj štokavskoj tradiciji. Ka-

ko su Srbi mogli naslijediti jezičnu baštinu Marina Držića, kad su toga najvećega hrvatskog komediografa stoljećima ignorirali? U njihovoj je državi postavljen na pozornicu tek 1946. (prva izvedba 1. rujna), kad ga je glumilo Hrvatsko narodno kazalište, ne iz Zagreba, već iz Subotice (poslije preimenovano u Narodno pozorište). Bila je to predstava *Dunda Maroja*, dok su Slovenci istu komediju u režiji Bojana Stupice, izvodili u ljubljanskom Narodnom gledališću već 1942., a u Beogradu ju je režirao također Stupica, ali sedam godina poslije (1949). To je lako provjerljivo u monumentalnoj bibliografiji Josipa Miholjevića (*Zbornik radova o Marinu Držiću*, Zagreb, 1969). G. akademiku mogu samo citirati mudru latinsku izreku: *Frustra surdas aures fatigare*. Pratimo li bibliografiju izdanja *Osmana* (mit o »srpskom« Gunduliću življi je od mita o »srpskom« Marinu Držiću) uz njegovo izdanje za Maticu hrvatsku 1991. (priredili Slobodan Prosperov Novak i Antun Pavešković), vidimo da je Gundulićev ep iz rukopisa objavljen u Dubrovniku 1826. No, zagrebačko izdanje, kojim je Matica ilirska (hrvatska) 1844. otpočela svoju nakladničku djelatnost, inače neprocjenjivih dometa za razvitak nacionalne kulture, imalo je puno veći i pravi odjek. Raskošno opremljeno izdanja *Osmana* s nadopunom Ivana Mažuranića (drugo, Gajevo izdanje, pojavilo se 1854. na 448 stranica) potaknulo je takvu aktivnu recepciju da se hrvatska poezija četrdesetih i pedesetih godina XIX. stoljeća dobrano »gundulizirala«, metrički i leksički, koja je pojava u srpskoj istodobnoj poeziji potpuno izostala. U Hrvatskoj su se nizala izdanja Ivana Broza (tri), Kerubina Šegvića, Đure Körblera, prije nego je u glavnom gradu Srbije, Beogradu i uopće u srpskoj državi tiskan *Osman*, i to ne cjelovit, a priredio ga je Dubrovčanin Albert Haller 1928., sto godina i malo više nakon Martekinijeva objelodanjanja. *Vacuum* primarne recepcije glede *Osmana* govori sam za se-

be, rječitije nego njegovo učestalo deklariranje »srpskim« pjesmotvorom. Teza g. akademika o dvojnoj pripadnosti klasikā jedne nacionalne književnosti, Marina Držića i Ivana Gundulića, unikatna je i još nepoznata u svjetskoj književnoj historiografiji. U biti, ta je teza samo krinka za njihovo prisvajanje, krinka za grotesku. Brunetto Latini, Danteov učitelj, napisao je šezdesetih godina XIII. stoljeća svoje glavno djelo na francuskom jeziku (*Li Livres dou Tresor*), Alfonso X el Sabio iz istog razdoblja ispjevao je preko 400 pjesama na galicijskom (portugalskom), a u svim povijestima književnosti, sveznadarima i leksikonima prvi se obrađuje kao, a kako bi drugo, talijanski, drugi kao španjolski auktor. Ako je to daleka prošlost, podastrijeti je da dva klasika europske avangardne drame, Eugène Ionesco i Samuel Beckett, pripadaju francuskoj literaturi, premda su u početcima svojega književnog rada pisali na rumunjskom, odnosno engleskom jeziku. Na engleskom se u početku pjesnikovanja izražavao i najveći pjesnik prošloga stoljeća, Fernando Pessoa, sinonim moderne portugalske književnosti. Nijednom od njih nigdje se ne pripisuje dvojno literarno državljanstvo, što se čini hrvatskim starim piscima, i to na temelju pretpostavljenoga zajedničkog narječja, koje da dijele sa Srbima. Marin Držić i Ivan Gundulić nisu nikad živjeli u Srbiji, niti su poznavali onodobni tamošnji jezik, objavljivali su djela na latinici, bili katolici (to dvoje je za srpskoga književnog povjesničara i najvećeg kritičara s početka prošlog stoljeća, Jovana Skerlića, zapreka srpstvu dubrovačkih književnika),⁴ pa ne mogu, jasno

---

⁴ Jovan Skerlić, kojemu se ne može pripisati nikakvo kroatofilstvo, dapače, u legendarnoj *Istoriji srpske književnosti* iz 1914. tvrdi: »Dalmatinska, a naročito dubrovačka književnost bila je od velikog uticaja za stvaranje hrvatske književnosti (...) Za tu književnost (dubrovačku i dalmatinsku) u Srba se gotovo nije znalo, i ako ju je ko od obrazovanih Srba poznao, nije je smatrao svojom.« Citirano prema: Vladimir

biti ni po čemu dvojni pisci, u tekstovima su se isključivo koristili hrvatskim jezikom. No, utaman je govoriti onom, koji je začepio uši, da prevedemo malo prije citiranu gnomu Kurcija Rufa.

Od srednjeg vijeka *hrvatski*, *harvacki*, *horvatski* bio je uredovni, pravnički i bogoštovni jezik. S tim se imenom spominje u ispravi Petra Petrijaša u tzv. Dobranjskoj listini od 1. siječnja 1230., u listini popa Nikole i Jakova Križanića iz 1275., u zadarskoj listini J. Zubina (»harvacke knjige« iz 1437). Tri važna pravna spomenika iz nacionalne povijesti, *Istarski razvod* (1275), *Vinodolski zakonik* (1288) i *Poljički statut* (1404), izričito navode da su pisani *hrvatskim* jezikom. U *Hrvatskoj kronici* (prijevodu jednog dijela *Ljetopisa popa Dukljanina*, pisanog na latinskom) iz XIV. stoljeća sustavno se pojmovi »Slaven«, »Slavenski« zamjenjuju s »Hrvat«, »hrvatski«, a u kasnijoj njezinoj verziji, koju je Marko Marulić preveo na latinski (*Regum Delmatiae atque Croatiae gesta*) prepisivač Juraj Kaletić na kraju bilježi da ju je transkribirao (1546) *harvackim pismom*.

Povelik je popis bogoštovnih knjiga (misala, propovijedi, lekcionara, katekizama) koji u naslovu ili kolofonu imaju hrvatski označitelj: Kožičićev *Misal hruacki* (Rijeka, 1531), koji je najpoznatiji, a prethode mu *Misal hrvac'ki* Pavla Modrušanina iz 1528., dok je *Missal hervatski* riječkog kanonika Jurja Manzina objavljen u drugoj polovini

---

Košćak, *Polemike o pripadnosti dubrovačke književnosti 1967.*, *Dubrovnik u ratu*, Dubrovnik 1993., str. 79. Koščakov prikaz tih polemika, vrlo pedantan, zaprema 13 stranica navedenog djela, 470-482. Njegov auctor umro je 1999. Prevario se samo u tome što je mislio da će obranom Dubrovnika i Hrvatske od srpskih agresora takva polemika zanavijek prestati. Nažalost, Koščakova rasprava postala je opet aktualna i vrlo korisno vrelo podataka. Svi su citati iz polemike u »Borbi« preuzeti iz te rasprave.

XVII. stoljeća; *Korizmenjak* popa Petra Jakovčića tiskan je na inkunabulskoj granici (Senj, 1508), gdje stoji da ga je »protumačio s latinskoga jezika na hrvatski«; Brozićev *Breviar hrvacki* (1561) zapravo je prošireno izdanje istoimene knjiga Blaža Baromića iz 1493.; Brenzove *Postile*, na »harvacki jezik obraćene«, tiskane 1568. u protestantskoj tiskari u Regensburgu, preveli su ih Stjepan Konzul i Antun Dalmatin. Ta dvojica pristaša Martina Luthera, uz Antuna Bočića, urednici su razmjerno mnogih protestantskih knjiga, tiskanih u Urachu, na naslovnice im redovito stavljaju da su »obraćene« na »harvacki jezik«.

Što se tiče lekcionara, najglasovitiji je Bernardina Splićanina (1495). Novo mu izdanje Marka Andriolića iz 1586., s popularnijim naslovom *Pištole i Evandjelij* ima označnicu »harvatckim je jazikom stumačena«, što je prireditelj vjerojatno preuzeo od od Benedikta Zborovčića (1543). Vlačić Matija (Matthias Flacius Illyricus), uz Martina Luthera, glavni teolog i ideolog protestantizma u Regensbourgu je 1566. tiskao *Katehismus hèrvatski*, a potkraj stoljeća, 1588., u Mletcima potpuno nepoznati župnik iz Kaštel Starog pokraj Splita, spomenuti Marko Andriolić, još jedan »libar«, nazvavši ga *Nauk katoličanski za dicu i ostale harvackog jezika*. U zamahu katoličke protureformacije pjesnik i povjesnik, šibenski biskup Ivan Tomko Mrnavić prenosi znameniti Bellarminov katekizam u »jazik harvacki« (1627), koji je »prinio« i *Život svete Margarite* »u harvacki jazik« desetljeće prije. Čak je i Juraj Križanić, »sveslavjanin« i nadjezični fantast, jednu svoju pjesmu nazvao »Duma harvatska« (1655. u okviru djela Athanasiusa Kirchera posvećenog caru Ferdinandu II.). Osim tih crkvenih djela i prigodnih stihova, zaslužuje spomen i nagovor Šimuna Kožičića Benje, upućen trogirskom biskupu Tomi Crnoti (Nigeru) da napiše povijest Hrvata, »knižicu od harvacke zemlje i hvali nje«, čemu je učeni prelat, pjesnik te domoljub bio

sklon, a možda ju je i napisao, ali joj se trag zametnuo u apokaliptičnom vremenu za Hrvatsku zbog otomanske najezde početkom XVI. stoljeća, kad je Niger zauzeto puto-
vao Europom tražeći pomoć za obranu.

Hrvatsko ime potvrđuje razmjerno velik broj rječnika od kojih neke i navodim. Među njima je jedan od prvih *Dictionarium* Fausta Vrančića. Istina, u tomu peterojezičnom rječniku njegov je materinski jezik nazvan »dalmatinski«, ali u drugom izdanju Čeha Petra Loderckera, priređenom s odobrenjem Fausta Vrančića, »Dalmatia«, »Dalmata«, »Dalmatice« zamjenjuje »Harvatska zemlja«, »Harvat«, »harvacki«. Bartul Kašić petoljeće poslije sastavio je u Rimu (oko 1600) hrvatsko-talijanski rječnik (prvotisak, Zagreb 1990), gdje nahodimo »Hervat«, »Croato«. Slično je i s Habeličevim hrvatsko-latinskim rječnikom (*Dictionar*, Graz, 1670), te s monumentalnim hrvatsko-latinskim i latinsko-hrvatskim rječnikom, *Gazophylacium* (tiskanim posmrtno 1740., auktor mu je Ivan Belostenec umro 1675), gdje se za »Harvat«, »Horvat« bilježi »Croata«, »Illyricus«. Preskočit ćemo rukovet starih rječnika, ali ne enciklopedijski *Vocabolario italiana-illyrico-latino* (Dubrovnik, 1810), što ga je složio fra Joakim Stulli, zapisavši uz natuknicu *illyrico* većinu likova označitelja »hrvatski« (štokavski, kajkavski i čakavski), što znači da su bili u širokoj uporabi i protočnosti diljem hrvatskih prostora. U bogatu zakladu hrvatske starije leksikografije spada i manji pomorski rječnik peraškoga kapetana Julija Balovića *Pratichae schrivaneschae* (1695), u kojem uz imenicu »Slavo« stoji »Harvat«. Glavnim se od navedenih rječnika obilato služio Vuk Stefanović Karadžić, osobito Stullievim, u svojem *Srpskom rječniku*, a pribavio mu ih je mentor Jernej Kopitar. Vuk ih, međutim, ne citira kao vrelo.

Možda je važnija od svih iznijetih potvrda iz administrativnih, didaktičkih, statutarnih djela i obrednih knji-

ga činjenica da se pridjev »hrvatski« i apelativ »Hrvatska« nahodi u auktorskim književnim tekstovima hrvatskih pisaca od početka XV. stoljeća. U toj dijagonali na prvomu je mjestu, ne samo kronološki, iznimno svjedočanstvo Jurja od Slavonije (1355/1360-1416), autora kod kojeg se već osjeća predhumanističko (kršćansko) ozračje. On se u stručnim krugovima imenuje i kao Juraj iz Slavonije, Georges d'Esclavonie, Georges de Sorbonne, Georgius de Sclavonia. Taj je svećenik podrijetlom iz Bežica, odgojen u hrvatskoj glagoljaškoj sredini, na Sorbonni postigao licencijat, doktorat, predavao je na tom pariškom sveučilištu, dok 1403. nije otišao u Tours za duhovnika jednoga samostana. U Toursu je i umro, a u Katedralnoj knjižici toga grada sačuvana je hrpa njegovih rukopisa (na francuskomu, latinskom, a jedan djelomično i na hrvatskom jeziku). Svjetsku recepciju doživio je njegov asketskobogoslovni traktat *Tvrđjava djevičanstva (Le chateau de virginité)* iz 1411. (pisan u latinskoj i francuskoj verziji). Među tim rukopisima je i tekst od iznimne važnosti za hrvatsku pismenu kulturu, *Komentari psalma sv. Jeronima*. U djelo je umetnuta i glagoljička početnica s nekoliko liturgijskih glagoljaških primjera. Glagoljica se u latinskoj bilješci nazivlje *istud alphabetum Chrawaticum* i pri tome se nadodaje: *Primus episcopus Chrawacie qui scit utrumque ydioma, tam latinum quam chrawaticum et celebrat missam in altero istorum ydiomatatum quocumque sibi placet...* U prijevodu Franje Šanjeka: »Hrvatski biskup bio je prvi, koji je poznavajući oba jezika, latinski i hrvatski, misnu žrtvu slavio čas na jednom, a čas na drugom jeziku, kako je već smatrao uputnim.«⁵ Držim da hrvatska znanost o književnosti nije dostatno respektirala spoznaje iz *Psaltira* Jurja od Sla-

---

⁵ Citati prema: F. Šanjek, HBL, 6, Zagreb, 2005., str. 579. i Joja Ricov, *Kajine, koji ubijaš*, Zagreb, 2010., str. 24.

vonije (Sclavonia je u to vrijeme u Francuskoj istoznačnica za Hrvatsku). U istraživanje djela toga vrhunskoga katoličkog auktora mnogo su mara uložili Josip Tandarić i Franjo Šanjek (poglavito potonji), ali njihovi radovi objavljeni u kršćanskoj znanstvenoj periodici slabo su dopirali do hrvatskih književnih historiografa. Georges d' Esclavonie (taj mu je naziv najčešći u stručnoj literaturi) glagoljci daje pridjev »hrvatska«, jezik je njezin *lingua croata*, štoviše kad spominje zavičaj sv. Jeronima, Istru, ističe da je ona sastavni dio Hrvatske (*Istria eadem patria Chrawati*), što je prvorazredna natuknica europski priznatog pisca, za što srpski kroatisti ne haju, a vjerojatno i ne znaju.

Pitanje narodnosnog pridjeve u davnoj hrvatskoj književnosti i pismenosti, upravo zbog srpskog svojatanja, nisu mimoilazili filolozi iz XIX. i XX. stoljeća, te o njemu postoji bogata stručna literatura. Od novijih naslova spomenut ću *Čtijuć i mnijuć* kolegice Dijane Mrdeža (Zagreb, 2004), *La scuola croniana: talijanski slavisti o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti*,⁶ te posebno *Počelo je u Rimu: Katolička obnova i normiranje hrvatskog jezika u XVIII. stoljeću*, Dubrovnik 2009. Auktor pater Stjepan Krasić donosi više nepoznatih dokumenata u tom djelu, koji su glede hrvatskog jezika od prvorazredne važnosti. Iz navedenih triju naslova uzimao sam »građu« o označitelju »hrvatski« za jezik i zemlju, koja mu je matična, daka-ko, uz stanovite nadopune. Iz knjige prof. Krasića ponajviše me se dojmio jedan dokument iz 1690. – a čini mi se i recenzenta njegove knjige uglednoga hrvatskog lingvиста prof. Josipa Silića (»Filologija«, knjiga 55, 2010) – koji je otac Stjepan pronašao u rimskoj pismohrani isusovačkog

---

⁶ V. knjigu *La divina traduzione*, Milano – Trieste, 2006., hrvatski joj je predložak pod istim naslovom objavljen u »Forumu«, br. 4-6, 2005.

reda, te za svoju knjigu preveo i objavio. Naime, tekst je pisan na latinskom jeziku, koji je također podastrt uz hrvatsku verziju. Što je posrijedi? – Papa Klement VIII. predložio je poglavaru isusovačkog reda da provede anketu o tomu koji bi od slavenskih jezika bio najprikladniji da postane naukovni predmet u školama tog reda diljem slavenskih zemalja. Poglavar je pak zadužio prof. Alfonsa Carilla, sveučilišnog profesora i jezikoslovca, da preuzme brigu oko organizacije ankete. Prihvaćen je odgovor isusovca Teofila Kristeka, ravnatelja jednoga kolegija u Slovačkoj, koji izvješćuje kolegu Carilla, da on uz svoj materinski slovački jezik pozna još sedam slavenskih jezika, među kojima navodi i srpski, ali da hrvatskom daje posvemašnju prednost zbog četiriju razloga, od kojih je u ovom kontekstu ponajzanimljiviji prvi, tj. da se hrvatski govori po krajevima pod turskom vlašću, što znači ondje gdje se rabila štokavica. Drugi je podatak iz Kristekova opširna izvješća znakovit: on je razlikovno odvajao srpski i hrvatski jezik, i to sa štokavskim izgovorom i davno opovrgnuo Vukovu krilaticu »Srbi svi i svuda!« Prof. Carrillo štoviše prihvaća Kristekov prijedlog: »Posavjetovao sam se s mnogim stručnjacima i vidim da je hrvatski jezik prikladniji od drugih narječja da se pomogne narodima Istoka.« U izvorniku: *...et video linguam croatam esse aptiorem caeteris dialectis...* Izdvajam, neovisno od Krasićeve knjige, još jedan znakovit podatak: hrvatski ban Petar Keglević 1523. navodi da je ugovor o njegovoj kupnji gradova u Hrvatskom zagorju (Krapine i Kostela) pisan *characteribus croaticis* (»hrvatskim slovima«, glagoljicom), koja je bila raširena još u XVI. stoljeću na jugu Hrvatske, ali također i sjevernije. Popi glagoljaši, kako doznajemo iz novijih istraživanja, služili su bogoslužje i po župama iz dubrovačke okolice te Slavonije, što sve upućuje na jedinstvenost kulturnog identiteta na raznim područjima.